

33. Ο Ινδουϊσμός (Β')

Από το 500 π.Χ. ως το 500 μ.Χ. περίπου αναπτύχθηκαν τα στοιχεία που αποτελούν την επικρατούσα ως σήμερα μορφή του Ινδουϊσμού. Αυτά είναι:

α) Η σύνθεση ντάρμα και μόξα

Η θρησκευτική αντίληψη κατά την οποία η σωτηρία δεν εξαρτιόταν από τους βεδικούς θεούς αλλά από την ατομική προσπάθεια, έθετε σε κίνδυνο τη θέση των βραχμάνων. Ας σημειωθεί ότι κατά τα μέσα του 6ου αι. π.Χ. εμφανίστηκαν θρησκείες, όπως ο Βουδδισμός και ο Τζαϊνισμός, που επίσης εξαρτούσαν τη σωτηρία από την ατομική προσπάθεια.

Οι βραχμάνοι αντέδρασαν σ' αυτά υιοθετώντας μεν το πλαίσιο των παραπάνω ιδεών, δίνοντάς του όμως, ένα μακροπρόθεσμο χαρακτήρα. Μετέθεσαν για την πλειονότητα των ανθρώπων την επιδίωξη της απελευθέρωσης σε κάποια τελική ζωή στο μακρινό μέλλον. Στο μεταξύ όμως, ένας βραχυπρόθεσμος επιδιώξιμος σκοπός μπορούσε να είναι η εξασφάλιση μιας μετενσάρκωσης σε κάποια καλή μορφή ύπαρξης. Οι βραχμάνοι πρόβαλαν την ιδέα ότι ο σκοπός αυτός μπορούσε να πραγματοποιηθεί μέσα από τη συσσώρευση καλού κάρμα. Κι αυτή μπορούσε να επιτευχθεί αν κάποιος ζούσε σύμφωνα με το *ντάρμα*, δηλαδή με τους κανόνες της κοινωνικής και θρησκευτικής ορθοπραξίας που ίσχυαν γενικά, κυρίως όμως, σύμφωνα με τους κανόνες που ίσχυαν ειδικά α) για την κάστα στην οποία κάποιος ανήκε, και β) για το στάδιο της ζωής στο οποίο κάποιος βρισκόταν.

Τέτοια στάδια οι βραχμάνοι αναγνώρισαν την ίδια εποχή τέσσερα: του νέου και μαθητευόμενου κοντά σε κάποιο βραχμάνο, του οικογενειάρχη, του αποτραβηγμένου ασκητή και τέλος του περιπλανώμενου ερημίτη.

Έτσι, από την εποχή αυτή (περ.500 π.Χ.) άρχισε να παράγεται ένας μεγάλος αριθμός βιβλίων που καθορίζουν λεπτομερέστατα τους κανόνες που διέπουν την κοινωνική και θρησκευτική ζωή. Απ' αυτούς οι γενικά υποχρεωτικοί, εκείνοι δηλαδή που ισχύουν για όλες τις κάστες και τα στάδια ζωής, είναι τα προσκνήματα σε ιερά μέρη, η λατρεία

Ναός του Σίβα.

Ο Βισνού και οι αβατάρα του.

των θεοτήτων, η τιμή και οι προσφορές προς τους βραχμάνους, η αποφυγή οιασδήποτε βλάβης κτλ. Οι ειδικά υποχρεωτικοί κανόνες είναι οι τελετές που πρέπει να κάνει ο Ινδουίστης σε διάφορες στιγμές της καθημερινής του ζωής, αλλά και σε κάθε σταθμό της ζωής του γενικά, ανάλογα με την κάστα και το στάδιο ζωής στο οποίο βρίσκεται. Ως προς τις σχέσεις μεταξύ των καστών οι κανόνες αυτοί καθορίζουν ποι οι γάμοι επιτρέπονται μεταξύ τους και ποιοι όχι, τι μαιώνει και τι καθαρίζει και πάμπολλα άλλα.

Αποτέλεσμα της σύνθεσης ντάρμα και μόξα ήταν ότι στον άμεσο τρόπο σωτηρίας, με κάποιο είδος γιόγκα, προστέθηκε και ο προοδευτικός, με το ντάρμα. Έτσι, η θρησκευτική ζωή χωρίστηκε σε δύο συνυπάρχουσες μορφές.

β) Ο Σίβαϊσμός και ο Βισνουϊσμός

Ήδη στις τελευταίες *Ουπανισάδες* η ιδέα ότι το θείο ως απεριορίστο είναι άμορφο άρχισε να αντικαθίσταται από την ιδέα ότι ως απεριορίστο δεν πρέπει να στερείται τίποτε και άρα πρέπει α) να έχει μορφή και β) να συμπεριλαμβάνει και τον κόσμο. Διάφορες ομάδες βραχμάνων άρχισαν από τότε να θεωρούν κάποιες δημοφιλείς θεότητες της εγχώριας θρησκείας, οι οποίες θεωρούνταν γεννιότερες του κόσμου, όπως ο **Σίβα**, ο **Βισνού** και η **Ντέβι**, ως τη μορφή του *Μπράχμαν*. Κάθε ομάδα θεωρούσε τη μια από αυτές τις θεότητες ως την αληθινή μορφή του *Μπράχμαν*. Έτσι το *Μπράχμαν* έγινε προσωπικό. Η παράδοση που το θεωρεί απρόσωπο συνέχισε να υπάρχει υπό το όνομα **Βεδάντα** και αποτελεί και σήμερα ένα αξιόλογο ρεύμα μέσα στον Ινδουϊσμό, αν και όχι τόσο εκτεταμένο όσο οι παραδόσεις των παραπάνω θεοτήτων. Από τις θεότητες αυτές απορρέει το σύνολο του κόσμου, ο οποίος έτσι αποτελεί την εξώτατη έκφρασή τους. Μ' αυτόν τον τρόπο, τα γενικά χαρακτηριστικά του κόσμου, όπως π.χ. η δημιουργία και η καταστροφή, η γέννηση και ο θάνατος, το αρσενικό και το θηλυκό κ.ο.κ. αποτέλεσαν, ιδίως στην περίπτωση του *Σίβα*, τα δικά τους χαρακτηριστικά, όπως τα βλέπουμε στις παραστάσεις τους.

Ο σκοπός στις παραδόσεις αυτές ήταν και πάλι ο ίδιος: η απελευθέρωση, μέσα από την ένωση με μια απ' αυτές τις θεότητες, από τη διαιώνιση του εγκλωβισμού στη μεταβαλλόμενη και περιορισμένη ύπαρξη.

Όμως, η προσωπική διάσταση που προστέθηκε στο *Μπράχμαν* έφερε δύο αλλαγές στο μέσον, με το οποίο η ένωση αυτή μπορούσε να πραγματοποιηθεί: αφενός η ίδια η θεότητα αναλάμβανε με διάφορους τρόπους, όπως εμφανίσεις της στον κόσμο μας κτλ., να βοηθήσει τους ανθρώπους να την πραγματοποιήσουν· αφετέρου ο άνθρωπος μπορούσε ν' αγαπήσει τη θεότητα και χρησιμοποιώντας την αγαπητική αφοσίωση (μπάκτι) ως γιόγκα, δηλαδή ως μέσο ένωσης (μπάκτι γιόγκα), να ενωθεί μ' αυτή. Η **μπάκτι γιόγκα** καθιερώθηκε ως το κατεξοχήν τέτοιο μέσον σ' αυτές τις παραδόσεις. Βέβαια, εκτός από την τελική σωτηρία οι θεότητες αυτές πρόσφεραν και κάθε είδους βοήθεια εγκόσμιου τύπου.

Οι εμφανίσεις στον κόσμο μας με διάφορες μορφές (*αβατάρα*) αποτελούν τον τρόπο με τον οποίο συμβάλλει στη σωτηρία ο θεός *Βισνού*. Υπάρχουν δέκα τέτοιες εμφανίσεις του *Βισνού*, κυριότερες όμως και δημοφιλέστερες είναι εκείνη του **Κρίσνα** και εκείνη του **Ράμα**.

Ο *Σίβα* βοηθά τους πιστούς του, χωρίς να προβαίνει σε εμφανίσεις. Λατρεύεται υπό διάφορες μορφές, που, όπως είπαμε, αντιστοιχούν στα γενικά χαρακτηριστικά του κόσμου. Π.χ. τόσο ως δημιουργός όσο και ως καταστροφέας, καθώς, ενώ ως γενεσιουργός γεννά το σύμπαν, μετά από ένα τεράστιο χρονικό διάστημα επίσης το καταστρέφει και το απορροφά, για να το γεννήσει και πάλι κ.ο.κ.

γ) Ο Σακτισμός

Παράλληλα με την ανάπτυξη του Σιβαΐσμου και του Βισνουΐσμου, αναπτύχθηκε επίσης ο **Σακτισμός** με κέντρο τη λατρεία της γενεσιουργού δύναμης ή ενέργειας του *Σίβα*, που ονομάζεται **Σάκτι** και λατρεύεται ως η θηλυκή όψη ή, με τη μυθική γλώσσα, ως η σύζυγος του *Σίβα*. Μπορεί όμως να λατρεύεται και ανεξάρτητα από αυτόν. Η **Σάκτι** λατρεύεται ως η Μεγάλη θεά ή απλώς η θεά (Ντέβι) υπό διάφορες μορφές, όπως είναι η φοβερή **Κάλι** με την κατακόκκινη από το αίμα γλώσσα και το περιδέριο από νεκροκεφαλές. Είναι η θεά που παράγει τη ζωή αλλά μέσω του θανάτου ξαναπαίρνει την ενέργεια που ξόδεψε, ώστε να μπορέσει να την αναπαραγάγει κ.ο.κ. Έτσι, αιματηρές θυσίες που της επέστρεφαν αυτήν την ενέργεια ήταν ως πρόσφατα το κέντρο της λατρείας της Κάλι.

Λατρεία του Γάγγη.

δ) Η λατρεία

Από τον 6ο αι. μ.Χ. μια νέα μορφή λατρείας των θεοτήτων αρχίζει να επικρατεί αντί της θυσίας: η «τιμή» της θεότητας, που από την εποχή αυτή γίνεται η κύρια λατρευτική πράξη του Ινδουϊσμού. Πρόκειται για διάφορες λατρευτικές πράξεις, που απομιμούν την υποδοχή, περιποίηση και αποχαιρετισμό ενός φιλοξενούμενου, όπως προσφορά καθίσματος, προσφορά νερού για την πλύση των χεριών και των ποδιών, πλύση όλου του αγάλματος, προσφορά σ' αυτό καινούργιου ενδύματος, χρήση του με αρώματα, προσφορά λουλουδιών, λιβανιού, τροφής κ.ο.κ.

ε) Ο Ινδουϊσμός στη νεότερη εποχή

Από το 13ο ως το 18ο αι. η Ινδία βρέθηκε υπό μουσουλμανική κατοχή. Κατά τη διάρκεια της περιόδου αυτής τα κινήματα *μπάκτι* με κέντρο κάποια από τις εμφανίσεις ή μορφές των τριών θεοτήτων συνέχισαν να ακμάζουν. Κυρίως από το 19ο αι. υπό τους Βρετανούς ο Ινδουϊσμός ήλθε σε επαφή με τη Δύση και το Χριστιανισμό. Η συνάντηση αυτή, μαζί με άλλους παράγοντες, οδήγησε τον Ινδουϊσμό σε μια νέα συνειδητοποίηση της ταυτότητάς του και σε μια αναβίωση κάποιων από τις παραδόσεις του, οι οποίες επιδιώχθηκε να αναδιατυπωθούν με σύγχρονο τρόπο. Επίσης τον οδήγησε σε μια προσπάθεια αποβολής κάποιων στοιχείων που αμαύρωναν την εικόνα του, όπως ήταν εκείνο των καστών. Η αναβίωση αυτή πραγματοποιήθηκε στην Ινδία αλλά τα κύματά της έφτασαν επίσης στη Δύση. Κάποια από τα μεγάλα ονόματα αυτής της αναβίωσης είναι ο Ραμακρίσνα Παραμαχάνσα (1836-86), ο Σρι Αουρομπίντο (1872-1950) και ο Μαχάτμα Γκάντι (1869-1948), ο ελευθερωτής της Ινδίας από τη βρετανική κατοχή. Η κεντρική ιδέα του Γκάντι ήταν η εφαρμογή παραδοσιακών Ινδουϊστικών πρακτικών, όπως η νηστεία ή η αποφυγή βλάβης (μη βία), στην αντιμετώπιση προβλημάτων κοινωνικών, όπως εκείνο της θέσης των αθίκτων στην ινδική κοινωνία, ή πολιτικών, όπως η ξένη κατοχή της Ινδίας.

στ) Η σημερινή εικόνα

Ο Ινδουϊσμός είναι το σύνολο των παραδόσεων που τον αποτελούν. Μπορούμε όμως να πούμε, ότι κυρίως είναι ό,τι πιστεύει σήμερα η πλειονότητα του ινδικού λαού. Τα κύρια στοιχεία αυτής της πίστης του είναι: Η ύπαρξη είναι οδυνηρή. Ως τέτοια θέτει το αίτημα της απελευθέρωσης από αυτή. Η απελευθέρωση επιδιώκεται με δύο τρόπους, τον άμεσο και το σταδιακό. Ο άμεσος τρόπος επιτυγχάνεται κυρίως μέσα από την αγαπητική αφοσίωση (*μπάκτι γιόγκα*) προς μια θεότητα, που επιλέγεται προσωπικά από τον Ινδουϊστή. Η θεότητα αυτή είναι συνήθως κάποια που περιέχεται σε μια από τις τρεις παραδόσεις που περιγράψαμε, δηλαδή το Σιβαϊσμό, το Βισνουϊσμό και το Σακτισμό. Το γεγονός αυτό κάνει τις τρεις αυτές παραδόσεις να είναι οι τρεις δημοφιλέστερες λύσεις στο αίτημα της απελευθέρωσης.

Ο σταδιακός τρόπος, ο οποίος συγκεντρώνει την προτίμηση της μεγάλης πλειονότητας των πιστών, επιτυγχάνεται με την προσήλωση στο ντάρμα. Σ' αυτό, όπως είπαμε, συμπεριλαμβάνεται η λατρεία των διαφόρων θεοτήτων που, υπάρχουν στο Ινδουϊστικό πάνθεο. Θεότητες που θεωρείται ότι συμβάλλουν στην απόσβεση του κακού κάρμα και συνεπώς σε μια καλή μετενσάρκωση, όπως η θεότητα του ποταμού Γάγγη με την πλύση στα νερά του, είναι δημοφιλείς. Αλλά και στο σταδιακό τρόπο η ένωση με τη θεότητα της προσωπικής επιλογής παραμένει πάντα ο απώτερος, τελικός στόχος. Ακόμη κι όταν λατρεύει διάφορες θεότητες ο Ινδουϊστής, δεν είναι ποτέ πολυθεϊστής. Τοποθετεί πάντα την προσωπική του θεότητα στη θέση του απολύτου και υποτάσσει τις άλλες σ' αυτήν ως μορφές ή εμφανίσεις της ή δυνάμεις που βοηθούν στο έργο της τελικής απολύτρωσης στα ποικίλα του στάδια.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Ο Κρίσνα εμφανίζει στον Αρζούνα την πραγματική του μορφή: του Βισνού που γεννά και περιέχει όλο το σύμπαν.

Τότε ο γιος του Πάντου [ο Αρζούνα] είδε
ολόκληρο το [πλατύ] σύμπαν να συγκλίνει σε Ένα,
Εκεί, στο σώμα του Θεού των θεών,
κι ωστόσο να διαιρείται προς τα έξω σε πολλά.

Ω Θεέ, θωρώ όλους τους θεούς μέσα στο σώμα σου,
Και όλα τα πλήθη κάθε είδους όντων
[Βλέπω το θεό] Μπραμά, θρονιασμένο πάνω στο άνθος του νούφαρου,
Ουράνια ερπετά και όλους τους [αρχαίους μύστες].

Χέρια, κοιλιές, στόματα και μάτια όλα πολλαπλά-
Έτσι σε βλέπω όπου και να κοιτάξω- άπειρη η μορφή σου.
Τέλος, μέση ή αρχή σε σένα δεν μπορώ να δω,
Ω Βασιλιά του παντός, [που φανερώνεσαι] σε όλες τις μορφές.

Εσύ είσαι το αθάνατο, [εσύ] ο τελικός σκοπός της σοφίας
Εσύ, του σύμπαντος αυτού το τελευταίο στήριγμα και θεμέλιο.
Εσύ το αμετάβλητο, [εσύ] ο φύλακας του αιώνιου νόμου (ντάρμα),

Εσύ είσαι το αιώνιο Πρόσωπο([επιτέλους] καταλαβαίνω!...
Αστράφτοντας με πολύχρωμες [φλόγες] αγγίζεις τον ουρανό,
Τα στόματά σου ολάνοιχτα, χάσκοντα, τα μάτια σου διεσταλμένα, φλο-
γισμένα·
Σε βλέπω, και το εσώτατο εγώ μου τρέμει:
Δε μπορώ να το αντέξω, να ειρηνέψω, ω Βισνού!

(Μπαγκαβάτ-Γκιτά, XI, 9 εξ.)

2. Ο Κρίσνα διδάσκει στον Αρζούνα τρόπους ένωσης με αυτόν

Σ' εκείνους που...αφιερώνοντας όλες τις πράξεις τους σ' εμένα και θεωρώντας με ως τον ύψιστο σκοπό με λατρεύουν, διαλογιζόμενοι πάνω σ' εμένα με αποκλειστική αφοσίωση, που έχουν το νου τους προσηλωμένο σ' εμένα, εγώ, χωρίς καθυστέρηση, έρχομαι να τους λυτρώσω απ' τον ωκεανό αυτού του κόσμου του θανάτου. Τοποθέτησε το νου σου μόνο σ' εμένα προσήλωσε την κατανόησή σου σ' εμένα. Σ' εμένα τότε θα κατοικείς από κει και πέρα χωρίς αμφιβολία. Αλλά αν δεν μπορείς να προσηλώσεις τω νου σου σταθερά σ' εμένα, τότε... ας είναι οι πράξεις εξευμενισμού μου ο υψηλότερος σκοπός σου. Ακόμη και με το να κάνεις πράξεις για να με εξευμενίσεις θα φτάσεις στην τελειότητα. Αν δεν μπορείς να κάνεις ακόμη κι αυτό, τότε κατάφυγε στην αφοσίωση σ' εμένα και, με αυτοσυγκράτηση, εγκατάλειψε όλους τους καρπούς των πράξεών σου...Εκείνος ο πιστός μου που είναι αδιάφορος, καθαρός, αμερόληπτος, ελεύθερος από θλίψη, που εγκαταλείπει όλες τις πράξεις [που έχουν σκοπό την απόκτηση καρπών], μου είναι πολύ αγαπητός...Εκείνος που είναι ίδιος προς το φίλο και προς τον εχθρό, ίδιος προς την τιμή και την ατιμία, προς το κρύο και τη ζέστη, προς την ευχαρίστηση και τον πόνο, που είναι ελεύθερος από προσκολλησεις, εκείνος για τον οποίο ο έπαινος και ο ψόγος είναι το ίδιο, που είναι σιωπηλός, ευχαριστημένος με στιδίποτε, ανέστιος, με σταθερό νου και γεμάτος αφοσίωση, εκείνος μου είναι πολύ αγαπητός».

(Μπαγκαβάτ-Γκιτά, XII).

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1. Πώς συνδύασαν οι βραχμάνοι το ντάρμα και τη μόξα; Ποιος τρόπος σωτηρίας γεννήθηκε απ' αυτόν το συνδυασμό;
2. Με ποιον τρόπο βοηθά ο Βισνού τους πιστούς του;
3. Ποιες διαφορές μπορούμε να διακρίνουμε μεταξύ ενανθρώπισης του Χριστού και εμφανίσεων (αβατάρα) του Βισνού;
4. Πώς ιεραρχούν οι Ινδουίστες τους θεούς στους οποίους πιστεύουν;

Ο Κρίσνα και η σύζυγός του, Ράντα.